

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен „Доктор” в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление: 3.3. Политически науки

с автор **Даниел Абу Муса**

на тема:

„Влияние на социалните медии върху общественото мнение. Влияние на социалните медии върху политическата ориентация на сирийските бежанци в Ливан”

от проф. д-р Борис Филипов Манов

(ЮЗУ „Неофит Рилски”, катедра „Философски и политически науки”)

Настоящата рецензия е изготвена в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ и съгласно Заповед на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“ № 563 от 22.03.2023 г. Рецензията е възложена с решение на членовете на научното жури за провеждане на процедурата по защитата на дисертацията.

Декларирам, че не съм свързано лице по смисъла на § 1, т.5 от Допълнителните разпоредби на ЗРАСРБ с дисертанта, както и че нямам частен интерес, който би могъл да влияе върху безпристрастното и обективно изпълнение на работата ми като член на журито по тази процедура.

I. Биографична информация за дисертанта.

Авторката на дисертацията Даниел Муса е родена на 13.08.1991 г. в Аблах, Ливан. През 2012 г. завършва Lebanese University- Faculty of Social Science, по-късно става магистър по Политическа социология в същия университет. В периода 2012-2021 г. работи в няколко организации. Ползва няколко чужди езици. От 2019 г. е докторант към катедра „Философски и политически науки“ на Югозападния университет „Неофит Рилски“ като през 2022 г. е отчислена с право на защита.

Според представените данни Даниел Муса изпълнява минималните национални изисквания на ЗРАСРБ.

II. Данни за дисертацията и автореферата.

Дисертационният труд на тема: „Влияние на социалните медии върху общественото мнение. Влияние на социалните медии върху политическата ориентация на сирийските бежанци в Ливан” е в обем от 184 стр., в т.ч. 174 стр. основен текст и 10 стр. библиография на използваната литература и включва въведение, изложение в четири глави, заключение, приложения (списък на таблиците, фигурите и въпросник). Библиографията обхваща 88 (ненумерирани) литературни и информационни източника, от които 81 заглавия на английски и 3 на арабски езици. Дисертационният труд съдържа 27 таблици и 11 фигури.

В увода присъстват основните елементи, присъщи на дисертационните изследвания: изследователски въпроси, цели, задачи, предмет и обект на изследването,

очертана е актуалността, формулирана е хипотезата и са изведени методологичните подходи (основно качествени методи като провеждането на подробни интервюта, метод на въпросника, анализ на съдържанието, но и статистическата програма, известна като SPSS), които се използват в предприеманото изследване.

Първа глава „История на проблема с бежанците в Ливан след 2011 г.“ която е въвеждаща, но и „натежаваща“ в структурата на изследването, проследява етапите и проявите на бежанските процеси в Ливан в разглеждания исторически период. Специално място е отделено на очертаване причините за насочването на бежански поток от съседна Сирия към Ливан и са разкрити неговите мащаби, както и демографски и социален състав. Важен момент е формулирането на тезата за възникването на „бежанска криза“ в Ливан, като са изведени проявите на тази криза – както от гл.т. на „приемащата“ страна – условия на приемане, възможности за интеграция и т.н., така и от гл.т. на „гостите“ – тяхната готовност за адаптиране в новите, като правило – нелеки, реалности на приемащата страна – в случая Ливан.

Важно е да се посочи, че авторката разглежда явлението „сирийски бежанци“ като променлива „сирийски бежанци“ - в два плана - защото те, от една страна, формират съществена част от ливанското общество, а, от друга - те не „забравят“ правото си да имат собствено обществено мнение, свързано пряко с политическата ситуация в Сирия.

В този план специално внимание в тази глава заслужа анализа на такива важни политико-правни аспекти на установяването на сирийските бежанци като формулирането на параметрите на задължения на приемащата страна, на правата и задълженията на бежанците, на тяхното включване в икономическия, социалния, политическия и културния живот на ливанското общество, както и на евентуалния им принос за издигане на неговото ниво в най-общ социален план. Тук е въведен, макар и на „първо ниво“, въпросът за „дигиталната“ култура и осигуреност на сирийските бежанци, както и на способностите им да се възползват от възможностите на съвременните дигитални медии.

Втора глава „Обществено мнение“ изследва основните характеристики на понятието и явлението обществено мнение като това се прави през призмата на политологичния подход. Изходен момент е опитът да се даде определение на понятието „обществено мнение“, след което се проследява историята на явлението „обществено мнение“, като се формулира тезата, че процесът на формиране е сложен процес, който е следствие от взаимодействието между група от припокриващи се физиологични, функционални, социални и психологически елементи. Направена е класификация на видовете обществено мнение и са изведени редица връзки на общественото мнение с важни социални явления, фактори и процеси – субекти, публики и публичност, пропаганда, традиционни и електронни медии, въздействие, финасиране и обществен контрол.

Специално внимание е отделено на разкриването на ролята и значението на ценностите и нагласите за общественото мнение, както и на спецификата на общественото мнение в интернет.

Трета глава „Социалните медии в Ливан - степен на тяхното развитие и използване“ е централна в дисертацията. Тя продължава анализа от последната част на

предходната глава в посока на конкретизиране върху важността, възможностите и реализацията на социалните медии в интернет в света и в Ливан. Накратко е проследена историята на развитието на интернет и е показана степента на неговия обхват и влияние, включително в последните години в ливанското общество, като специално е открито неговото „проникване“ сред общността на сирийските бежанци в Ливан.

Втората и същностна част на тази глава е посветена на изясняване на същността и ролята на социалните медии в Ливан. Подобно на подхода във втора глава и тук се прави опит за определяне на явлението и понятието „социална медия“, представя се типология на социалните медии, очертават се субектите и обектите, разкриват се най-важните аспекти на тяхната роля в съвременните обществени процеси. Изследва специално връзката социални медии - политически процеси - политическа активност, като се проследява тази връзка, както в ливанското общество като цяло, така и в общността на сирийските бежанци – конкретно. Посочени са основните социални медийни платформи, имащи място в Ливан - Facebook, You Tube, Instagram, Twitter, WhatsApp – и на основата на редица конкретни данни се формулира тезата за тяхната нарастваща и двойствена роля във формирането на общественото мнение и политическата активност - „ролята на елита намалява, а активисти, знаменитости, граждански организации и дори обикновени граждани поемат водещата роля“.

Четвърта глава „Въздействието на социалните медии от гледна точка на сирийските бежанци“ дава най-пълен израз на практическата насоченост на дисертацията. В нея е предприет, според мен успешен опит, на основата на емпирично изследване да се докаже практическата релевантност на осъществения в предходните части на дисертацията, като цяло, теоритичен анализ. Цел на осъществения емпирично изследване е установяване дали и до каква степен социалните медии са се интегрирали в живота на сирийските бежанци в Ливан и са оказали въздействие върху границите на свободата им на изразяване и способността им да участват в политическия живот.

В изследването е използван изследователски въпросник (приложен като Приложение № (3) към основия текст на дисертацията), съдържащ затворени въпроси с конкретни отговори. Извадката е избрана сред списъка на официално регистрираните бежанци в Ливан като обхваща 430 сирийски бежанци, разделени поравно между мъже и жени (по 215) и изследва такива въпроси като възраст, образование, честота на използване на социалните мрежи и вид на техническите устройства, интересите на интервюираните, доверието към социалните мрежи, оценка на ролята на социалните мрежи и т.н. Изследването е представено в 27 таблици, съпроводени с анализ на резултатите в тях, като специално внимание заслужават 4, 5, 17 и 19 таблица (съответно - Разпределение на респондентите според използването на смарт устройство; Разпределение на респондентите според използването на социални медии; Разпределение на респондентите според мнението им за ролята на социалните медии за формиране на общественото мнение; Разпределение на респондентите според тяхното мнение дали социалните медии влияят на тяхното мнение/начин на мислене), тъй като те най-пряко показват влиянието на социалните медии върху формирането на мненията и нагласите на сирийските бежанци за тяхното място в политическия живот в Ливан и връзките им със Сирия.

В заключението (3 страници) се обобщават основните изводи от изследването и са посочени постигнатите резултати.

Авторефератът е от 25 страници, следва изложението в дисертацията и представя коректно основните моменти в нейното съдържание. В заключението на автореферата са обобщени резултатите на изследването и са формулирани неговите приноси, които отразяват достоверно постиженията на рецензирания труд и могат да бъдат приети за достижение на неговия автор. Посочени са и публикации в научни издания, апробиращи основните теоретични тези на дисертацията.

В дисертацията и автореферата, както и в представените публикации, свързани с темата на дисертацията не установих наличие на плагиатство.

III. Съдържание и основни моменти в дисертацията.

1. Актуалност на темата.

Темата на дисертацията „Влияние на социалните медии върху общественото мнение. Влияние на социалните медии върху политическата ориентация на сирийските бежанци в Ливан” е изключително актуална и значима поради факта, че е свързана със събития и процеси от най-новата история и настоящето не само на съвременен Ливан, но и на целия свят и се изразява в няколко аспекта: а) във времевия обхват - „текущото ставане“ на процеси, протичащи, включително по време на пандемията COVID-19; б) в „неразработеността“ на проблемната област на изследването, която досега не е била обект на самостоятелни научни изследвания от ливанската, а и от арабската политологична научна общност; в) в „обекта“ и „предмета“ на изследването - разглеждат се и се анализират две изключително влиятелни явления на съвремеността и с глобално, и с регионално проявление - социалните медии и бежанците и по-конкретно - влиянието на социалните медии върху общественото мнение и политическата ориентация на сирийските бежанци в Ливан.

И в трите аспекта разработваната проблематика е актуална и значима, защото, както специално изтъква неговата авторка, „никой не може да пренебрегне ролята на социалните медии в арабския свят - Египет, Тунис, Йемен и Сирия“ след сирийската криза от 2011 г. до днес, тъй като „искрата на революциите в тези страни тръгва от група активни хора в социалните медийни платформи като отхвърляне на трудната жизнена и политическа ситуация“, при което „тази роля не спира с края на революцията, във всяка от страните“, но се разширява, за да достигне до ежедневието на хората, включително на бежанците в Ливан.

В този план трябва да се посочи, че дисертантката си дава сметка за съществуващите трудности и бели полета в научните изследвания до момента, поради което специално подчертава, че съзнателно въвежда **граници**, създаващи основата на дисертационното изследване. Дисертационният труд се ограничава върху сравнителен анализ на данни от периода 2011 – 2022, изследващи влиянията върху оформянето на общественото мнение единствено на сирийските бежанци без изучаване на палестинските, египетските или бежанците от други националности, тъй като сирийците са най-голямата бежанска популация в Ливан, при което проучването се основава само на данните за официално регистрираните бежанци в Ливанската република.

2. Обект, предмет и хипотеза на дисертацията.

Успешното провеждане на изследването се основава на определянето на неговите обект, предмет и хипотеза, а именно:

а) Обект на изследването са сирийските бежанци в Ливан и тяхното политическо мнение и ориентация;

б) Предмет е влиянието на социалните мрежи върху политическата ориентация на сирийските бежанци в Ливан;

в) Работна хипотеза на изследването е твърдението, че социалните медии играят по-голяма роля в политическата ориентация на сирийските бежанци в сравнение с останалите ливанци.

На основата на определянето на обекта и предмета и с цел доказване на работната хипотеза са формулирани и задачите на изследването, сред които, като изводна, се откроява амбициозната задача „Да се изработят предложения как може да се подобри въздействието на социалните медии върху общественото мнение“.

3. Основни постижения на дисертацията.

3.1. Успешното осъществяване на изследването се основава на няколко важни предпоставки.

Първата се проявява в наличието на траен изследователски интерес на авторката към ролята на едно от най-важните съвременни явления – социалните медии, в протичането на социалните процеси като цяло и в отделни социални слоеве на ливанското общество от второто десетилетие на XXI век. В този план може да се разглежда факта, че магистърската теза, която тя защитава през 2016 г. в Ливанския университет е озаглавена „Въздействието на социалните медии върху общественото мнение на ливанските студенти“.

Втората е свързана с изследователския подход в дисертацията – като цяло, макар и не винаги последователно и прецизно, Даниел Муса при анализа във всяка от главите осъществява преход от общотеоретичното обхващане на разглеждания проблем (например бежанския), след това преминава към „междинното/регионалното“ ниво (Близкия Изток) и завършва с конкретните, включително „емпирични“ негови прояви (бежанците в Ливан). Като резултат на този подход, авторката е успяла да очертае „спецификата“ на характеристиките, мястото и ролята на явлението „сирийски“ бежанец в бежанската амалгама в съвременен Ливан, което според мен, е едно от най-съществените достижения на рецензирания дисертационен труд.

Трета предпоставка е познаването и основаването на съществуващата национална и международна нормативна база и в двата основни аспекта на анализа – бежанците и дигиталните технологии – релевантни закони, конвенции, междудържавни споразумения и др. под., създаващи базата за приемане и установяване на (сирийските) бежанци и създаващи рамката на използването от тях на съвременните социални медии при установяването им (трайно или временно) в Ливан.

3.2. В съдържателен план се очертават следните същностни характеристики на изследването:

а) въпреки неговата многоаспектност то е решено през призмата на политологичния подход. Така анализът извежда политическите „значими“ в обекта и

предмета на дисертацията. Авторката последователно посочва, че в изследване тя има за цел „да открие как съвременната онлайн комуникация влияе върху създаването на общественото мнение, особено в политическите събития“, да покаже, че „понятието обществено мнение се различава между обществата в зависимост от наложените политически системи (демократични или авторитарни)“, да формулира (и в резултат на проведеното емпирично изследване) позицията, че „Ливанците, включително и сирийските бежанци в Ливан, се радват на свободна и плуралистична медийна система, която се различава от останалата част от арабския свят“;

б) друг важен момент е фактът, че докторантката се стреми да осъществява своя анализ на основата на изясняването на „определенията“ на основните понятия, които в теоретичен план изграждат „скелета“ на изследването и да достига до представяне на „типология“ на изследваните социални и политически явления и процеси. Тук трябва да се отбележи: първо, че това изясняване се осъществява чрез позоваване на авторитетни теоретични източници като Оксфордския речник или страницата на Американския университет в Бейрут, което демонстрира както познаване на литературата, така и отговорния изследователски подход на Даниел Муса; и второ, че и тук, както и в други аспекти в дисертацията, нейната авторка не е докрай последователна и има пропуски, сред които и отсъствието на определение на понятието бежанец, което в цялата дисертация се употребява по подразбиране;

в) Накрая ще посоча може би най-важната характеристика на дисертацията - стремежът на Даниел Муса да не остава на нивото на абстрактния теоретичен анализ, а да намира конкретни практически проекции на формулираните тези в изследването. Главни прояви на тази характеристика са връзката с актуалното състояние на обществото в Ливан (например посочването на това, че „Въз основа на Statcounter статистиката на социалните медии в Ливан за март 2022 г. е 86,13%, Facebook, 6,51% You Tube, 3,27% Instagram, 2,38% Twitter“), изтъкването на принадлежността на авторката към това общество (in our Arab world) и проявата на лично отношение към протичащите в него процеси (заявлението, че тя „като ливанка се насочва към изследване на ситуацията в Ливанската република“), осъзнаването на „сложността на ситуацията в Ливан, особено политическата ситуация, което ни мотивира да проведем това проучване, за да можем да получим част от пълната представа за обстоятелствата на бежанците в Ливан, и което, надяваме се, ще доведе до действия, които ще подобрят положението им“.

Най-пълнен израз на практическата насоченост на дисертацията намира в нейната четвърта глава, в резултатите от проведеното емпирично изследване, представени в нея и особено подчертано в изводите в края на дисертацията. Главният практически резултат е доказването на тезата, че ако в миналото процесът на формиране на общественото мнение се е осъществявал чрез различни фактори, то сега „комуникационните мрежи играят решаваща и определяща роля във формирането на общественото мнение, особено на сирийците, разселени в Ливан“, при което тази роля е двойствена – тя насочва обществената енергия и в посока, която „насърчва укрепването на националната сигурност и духа на принадлежност и лоялност“, и в посока, която „дестабилизира обществото и сигурността в него“.

IV. Критични бележки, препоръки и въпроси, относно дисертацията.

Както към всеки научен труд, така и към рецензираната дисертация, могат да се предявят критични бележки и препоръки. Без да навлизам в подробности ще посоча следните:

а) в коректорско-редакторски план:

- наличието на някои фактически и смислови повторения, не винаги прецизно цитиране, както и това, а то е важно, че отделните части на дисертацията, например главите, не са изведени на нови страници;

б) в теоретико-митодологичен план:

- първо, неравностойност на отделните части/глави на дисертацията и до голяма степен, въпреки извеждането му като самостоятелен елемент, свеждането на заключението/изводите като обобщаващо/щи казаното в четвърта глава, а не на цялостното изследване;

- второ, анализът би бил по-пълен и значим от научна гледна точка, ако емпиричните данни са интерпретирани по-задълбочено от автора. Настоящият текст е много информативен, особено в четвърта глава, но анализът до голяма степен е фрагментиран и не води пряко в посока на доказване на хипотезата на изследването;

- трето, като се има предвид тежестта на първа глава, важен пропуск (както посочих) е отсъствието на определяне на основни понятия, върху които се изгражда структурата на/ и анализа в/ дисертацията, и по специално „мигрант“ и „бежанец“.

В тази връзка имам следния въпрос към Даниел Муса: какво е нейното разбиране за бежанец и мигрант и може ли тя в най-общ план да открие главните разлики в политиките към тях в съвременен Ливан.

V. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Дисертацията представя тематика, която, както вече посочих, е актуална и значима и в теоретичен, и особено в практически план. Смятам, че като цяло анализът има оригинален характер, което дава основание дисертацията и нейните приноси, въпреки че би могло да бъдат формулирани по-прецизно, да бъдат приети като постижения на автора.

VI. Заключение.

Смятам, че казаното в рецензията, въпреки посочените бележки, за постигнатите резултати и практическа значимост на рецензираната дисертация ми дават основание да предложа на уважаемото научно жури за провеждане на защитата на дисертационния труд на тема „Влияние на социалните медии върху общественото мнение. Влияние на социалните медии върху политическата ориентация на сирийските бежанци в Ливан“, да присъди на неговата авторка Даниел Абу Муса образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление: 3.3. Политически науки.

27.03.2023 г.
Гр. Благоевград

Подпис:
Проф. д-р Борис Манов

Review

of a doctoral thesis in the field of higher education

3. Social, economic and legal sciences

Professional field: 3. 3. Political sciences

On the topic:

The Impact of Social Media on the Public Opinion. The Impact of Social Media on the Political orientation of the Syrian Refugees in Lebanon

Author **Danielle Abou Moussa**

By **Prof. Dr. Boris Filipov Manov**

(SWU “Neofit Rilski”, Department of Philosophy and Political Science)

The review has been drafted in accordance with the requirements of the Development of Academic Staff in the Republic of Bulgaria Act (DASRBA), the Rules for the Implementation of the DASRBA, and Order of the Rector of the Southwestern University “Neofit Rilski” № 563 from 22.03.2023. The review was assigned by a Decision of the members of the scientific jury for conducting the procedure.

I declare that I am not a person related to the candidate participating in the Competition for awarding the Academic Position “Professor” within the meaning of § 1 (5) of the Supplementary Provisions of the DASRBA and that I have no private interest which could affect the impartial and objective performance of my work as a member of the jury in this competition.

I. Biographical information about the candidate.

The author of the dissertation Daniel Moussa was born on 13.08.1991 in Ablah, Lebanon. In 2012, he graduated from the Lebanese University-Faculty of Social Science, later she obtained a master's degree in political sociology at the same university. In the period 2012-2021, she worked in several organizations. Uses several foreign languages. Since 2019, she has been a doctoral student at the Department of Philosophical and Political Sciences of the South-West University “Neofit Rilski”, and in 2022 she was dismissed with the right of defense.

According to the data presented, Daniel Moussa fulfills the minimum national requirements of the DASRBA.

II. Data for the dissertation and the abstract.

The dissertation on the topic: “The Impact of Social Media on the Political orientation of the Syrian Refugees in Lebanon” is 184 pages long, incl. 174 pages of main text and 10 pages of bibliography of the literature used and includes an introduction, an exposition in four chapters, a conclusion, annexes (in the form of tables, graphs and a questionnaire). The

bibliography covers 88 literary and information sources, of which 81 titles are in English and 3 in Arabic languages. The dissertation contains 27 tables and 11 figures.

The main elements inherent in dissertation research are present in the introduction: research questions, goals, tasks, subject and object of the research, the relevance is outlined, the hypothesis is formulated and the methodological approaches used in the research undertaken (mainly qualitative methods such as conducting detailed interviews, questionnaire method, content analysis, but also the statistical program known as SPSS) are presented.

The introduction contains the main elements inherent in dissertation research: research questions, goals, tasks, subject and object of the research, the relevance is outlined, the hypothesis is formulated and the methodological approaches are derived (mainly qualitative methods such as conducting detailed interviews, questionnaire method, content analysis, but also the statistical program known as SPSS) that are used in the research undertaken.

Chapter One “History of the refugee problem in Lebanon since 2011” which is introductory, but also “burdensome” in the structure of the study, traces the stages and manifestations of the refugee processes in Lebanon in the considered historical period. A special place is devoted to outlining the reasons for directing a refugee flow from neighboring Syria to Lebanon, and its scale and demographic and social composition are revealed. An important point is the formulation of the thesis about the emergence of a “refugee crisis” in Lebanon, with the manifestations of this crisis being brought out - both from the point of view of the “receiving” country - reception conditions, opportunities for integration, etc., and from point of view of the “guests” - their willingness to adapt to the new, as a rule - difficult, realities of the host country - in the case of Lebanon. It is important to point out that the author considers the phenomenon of “Syrian refugees” as a variable “Syrian refugees”, - in two plans - because on the one hand they form an essential part of Lebanese society, and on the other hand - they do not “forget” their right to have their own public opinion directly related to the political situation in Syria.

In this regard, special attention in this chapter deserves the analysis of such important political and legal aspects of the establishment of Syrian refugees as the formulation of the parameters of the obligations of the host country, the rights and obligations of refugees, their inclusion in the economic, social, political and cultural life of Lebanese society, as well as their contribution to raising its level in a general social plan. Here the question of the “digital” culture and security of the Syrian refugees, as well as their abilities to take advantage of the possibilities of modern digital media, is introduced here, albeit at a “first level”.

The second chapter “Public Opinion” explores the main characteristics of the concept and phenomenon of public opinion, as it is done through the prism of the political science approach. The point of departure is the attempt to define the concept of “public opinion”, after which the history of the phenomenon of “public opinion” is traced, formulating the thesis that the process of formation is a complex process that is a consequence of the interaction between a group of overlapping physiological, functional, social and psychological elements. A classification of the types of public opinion has been made and a number of connections of public opinion with important social phenomena, factors and processes - subjects, audiences and publicity, propaganda, traditional and electronic media, influence, financing and public control - have been deduced. Special attention is paid to revealing the role and importance of

values and attitudes for public opinion, as well as to the specifics of public opinion on the Internet.

The third chapter “Social media in Lebanon – the extent of their development and use” is central to the dissertation. It continues the analysis from the last part of the previous chapter, continuing it in the direction of concretizing the importance, possibilities and implementation of social media on the Internet in the world and in Lebanon. The history of the development of the Internet is briefly traced and the extent of its reach and influence is shown, including in recent years in Lebanese society, with special emphasis on its “penetration” among the Syrian refugee community in Lebanon.

The second and essential part of this chapter is devoted to clarifying the nature and role of social media in Lebanon. Similar to the approach in the second chapter, an attempt is made here to define the phenomenon and the concept of “social media”, a typology of social media is presented, the subjects and objects are outlined, the most important aspects of their role in modern social processes are revealed. It specifically examines the relationship between social media-political processes-political activism, tracing this relationship both in Lebanese society in general and in the Syrian refugee community in particular. The main social media platforms present in Lebanon are indicated - Facebook, You Tube, Instagram, Twitter, WhatsApp - and based on a number of specific data, the thesis is formulated about their growing and dual role in the formation of public opinion and political activity – “the role of the elite is waning, and activists, celebrities, civic organizations and even ordinary citizens are taking the lead”.

The fourth chapter, “The Impact of Social Media from the Perspective of Syrian Refugees”, gives the most complete expression of the practical orientation of the dissertation. In it, in my opinion, a successful attempt was made, based on empirical research, to prove the practical relevance of the theoretical analysis carried out in the previous parts of the dissertation. The objective of the conducted empirical research is to establish whether and to what extent social media have integrated into the lives of Syrian refugees in Lebanon and have had an impact on the limits of their freedom of expression and their ability to participate in political life.

The research used a research questionnaire (attached as Appendix No. (3) to the main text of the dissertation), containing closed questions with specific answers. The sample was selected from the list of officially registered refugees in Lebanon, covering 430 Syrian refugees, equally divided between men and women (215 each) and examining such questions as age, education, frequency of use of social networks and type of technical devices, interests of interviewees, trust in social networks, assessment of the role of social networks, etc.. The research is presented in 27 tables, accompanied by an analysis of the results in them, with special attention being given to tables 4, 5, 17 and 19 (respectively - Distribution of the respondents according to the use of a smart device; Distribution of the respondents according to the usage of social media; Distribution of respondents according to their opinion of the role of social media in formation of public opinion; Distribution of the respondents according to their Opinion if Social Media affect their opinion/ way of thinking) as they most directly show the influence of social media on shaper the opinions and attitudes of Syrian refugees about their place in political life in Lebanon and their ties to Syria.

In the conclusion (3 pages), the main conclusions of the study are summarized and the achieved results are indicated.

The abstract is 25 pages long, follows the exposition in the dissertation and correctly presents the main points in its content. In the conclusion of the abstract, the results of the research are summarized and its contributions are formulated, which faithfully reflect the achievements of the peer-reviewed work and can be accepted as an achievement of its author. Publications in scientific journals approving the main theoretical theses of the dissertation are also indicated.

In the dissertation and the abstract, as well as in the presented publications related to the topic of the dissertation, I did not find any plagiarism.

III. Content and main points in the dissertation.

1. Relevance of the topic.

The topic of the dissertation “The Impact of Social Media on the Public Opinion. The Impact of Social Media on the Political orientation of the Syrian Refugees in Lebanon”, is extremely relevant and significant due to the fact that it is related to events and processes of the recent history and the present not only of modern Lebanon, but also of the whole world and is expressed in several aspects: a) in the time scope - the “current becoming” of processes taking place, including during the COVID-19 pandemic; b) in the “underdevelopment” of the problem area of the study, which has so far not been the subject of independent scientific research by the Lebanese, but also by the Arab political science community; c) in the “object” and “subject” of the research - two extremely influential phenomena of modern times with both global and regional manifestations - social media and refugees and more specifically - the influence of social media on public opinion of Syrian refugees in Lebanon.

In all three aspects, the issues developed are current and significant because, as its author specifically points out, “no one can ignore the role of social media in the Arab world - Egypt, Tunisia, Yemen and Syria” after the Syrian crisis from 2011 to today, as “the spark of revolutions in these countries starts from a group of people active in social media platforms as a rejection of the difficult life and political situation”, where “this role does not stop with the end of the revolution, in each of the countries”, but expands, to reach the everyday lives of people, including of the refugees in Lebanon.

In this plan, it should be pointed out that the author is aware of the existing difficulties and white fields in scientific research to date, which is why she specifically emphasizes that she consciously introduces straight **boundaries**, creating the basis of the dissertation research. The dissertation is limited to a comparative analysis of data from the period 2011 – 2022, examining the influence on public opinion formation of only Syrian refugees without studying Palestinian, Egyptian or refugees of other nationalities, since Syrians are the largest refugee population in Lebanon. However, the study is based only on the data on officially registered refugees in the Republic of Lebanon.

2. Object, subject and hypothesis of the dissertation.

The successful conduct of the research is based on the determination of its object, subject and hypothesis, namely:

a) The object of the research is the Syrian refugees in Lebanon and their political opinion and orientation;

b) The subject is the influence of social networks on the political orientation of Syrian refugees in Lebanon;

c) The working hypothesis of the study is the claim that social media play a greater role in the political orientation of Syrian refugees compared to other Lebanese.

On the basis of the definition of the object and the subject and with the aim of proving the working hypothesis, the tasks of the research are formulated, among which, as a conclusion, the ambitious task “To develop proposals on how to improve the impact of social media on public opinion” stands out.

3. Main achievements of the dissertation.

3.1. The successful implementation of the research is based on several important prerequisites.

The first one manifests itself in the presence of a permanent research interest of the author in the role of one of the most important modern phenomena - social media, in the course of social processes in general and in individual social layers of the Lebanese society from the second decade of the XXI century. In this regard, the fact that the master's thesis she defended in 2016 at the Lebanese University is entitled “The Influence of Social Media on the Public Opinion model: Lebanese student” can be considered.

The second is related to the research approach in the dissertation - in general, although not always consistently and precisely, Daniel Moussa, in the analysis in each of the chapters, makes a transition from the general theoretical coverage of the considered problem (for example, the refugee issue), then moves to the “intermediate/regional” level (the Middle East) and ends with the concrete, including “empirical” manifestations of it (the refugees in Lebanon). As a result of this approach, the author was able to outline the “specificity” of the characteristics, place and role of the “Syrian” refugee phenomenon in the refugee amalgam in contemporary Lebanon, which, in my opinion, is one of the most significant achievements of the reviewed dissertation.

A third prerequisite is the knowledge and foundation of the existing national and international legal framework in both the main aspects of the analysis – refugees and digital technologies – relevant laws, conventions, interstate agreements, etc. p., creating the basis for the reception and settlement of the (Syrian) refugees and creating the framework for their use of modern social media in their settlement (permanent or temporary) in Lebanon.

3.2. In terms of content, the following essential characteristics of the study are outlined:

a) despite its multifacetedness, it was solved through the prism of the political science approach. Thus, the analysis brings out the political “significants” in the object and subject of the dissertation. The author consistently states that in research she aims “to discover how modern online communication affects the creation of public opinion, especially in political events”, to show that “the concept of public opinion differs between societies depending on the political systems imposed (democratic or authoritarian)”, to articulate (and as a result of the empirical research conducted) the position that “Lebanese, including Syrian refugees in

Lebanon, enjoy a free and pluralistic media system that differs from the rest of the Arab world”;

b) another important point is the fact that the doctoral student strives to carry out her analysis on the basis of clarifying the “definitions” of the main concepts and to arrive at a presentation of a “typology” of the studied social and political phenomena and processes. It should be noted here: first, that this clarification is carried out by referring to authoritative theoretical sources such as the Oxford Dictionary or the page of the American University of Beirut, which demonstrates both the knowledge of the literature and the responsible research approach of Daniel Moussa; and secondly, that here, as well as in other aspects of the dissertation, its author is not completely consistent and there are gaps, among which is the absence of a definition of the concept of refugee, which is used by default throughout the dissertation;

c) Finally, I will point out perhaps the most important feature of the dissertation - Daniel Musa's aspiration not to remain at the level of abstract theoretical analysis, but to find concrete practical projections of the formulated theses in the research. Main manifestations of this characteristic are the connection with the current state of society in Lebanon (for example stating that “Based on Statcounter, social media statistics in Lebanon for March 2022 are 86.13% Facebook, 6.51% You Tube , 3.27% Instagram, 2.38% Twitter”), highlighting the author's belonging to this society (in our Arab world) and the manifestation of a personal attitude to the processes taking place in it (the statement that she “as a Lebanese is heading towards a study of the situation in the Republic of Lebanon”), the realization of “the complexity of the situation in Lebanon, especially the political situation, which motivated us to conduct this study so that we can get some of the full picture of the refugee situation in Lebanon, and which we hope will lead to actions that will improve their situation”.

The practical orientation of the dissertation finds its fullest expression in its fourth chapter, in the results of the conducted empirical research, presented in it and especially emphasized in the conclusions at the end of the dissertation. The main practical result is the proof of the thesis that if in the past the process of public opinion formation was carried out through various factors, now “communication networks play a decisive and determining role in the formation of public opinion, especially of Syrians displaced in Lebanon” and that this role is dual - it directs public energy both in a direction that “encourages the strengthening of national security and the spirit of belonging and loyalty” and in a direction that “destabilizes society and its security”.

IV. Critical notes, recommendations and questions about the dissertation.

Critical comments and recommendations can be made to any scientific work, as well as to the reviewed dissertation. Without going into details I will point out the following:

a) in proof-reading plan:

- the presence of some factual and semantic repetitions, as well as not always precise citation;

b) in a theoretical-mythological plan:

- first, inequality of the individual parts/chapters of the dissertation;

- secondly, the analysis would be more complete and significant from a scientific point of view if the empirical data were interpreted more thoroughly by the author. The present text

is very informative, especially in the fourth chapter, but the analysis is largely fragmented and does not lead directly in the direction of proving the research hypothesis;

- thirdly, taking into account the weight of the first chapter, an important omission is the absence of definition of basic concepts on which the structure of/ and the analysis in/ the dissertation is built, and in particular migrant and refugee.

In this regard, I have the following question for Daniel Moussa: what is her understanding of refugee and migrant, and can she broadly identify the main differences in policies towards them in contemporary Lebanon.

V. Assessment of scientific and scientific-applied contributions

Dissertation presents a topic which, as I have already indicated, is relevant and significant in both theoretical and practical terms. I believe that the analysis as a whole has an original character, which warrants the dissertation and its contributions, although they could have been formulated more precisely, to be accepted as the author's achievements.

VI. Conclusion.

I believe that what was said in the review, despite the mentioned notes, about the achieved results and practical significance of the reviewed dissertation give me grounds to propose to the respected scientific jury to conduct the defense of the dissertation work on the topic “The Impact of Social Media on the Public Opinion. The Impact of Social Media on the Political orientation of the Syrian Refugees in Lebanon”, to award its author, Danielle Abou Moussa the educational and scientific degree “doctor” in the field of higher education 3. Social, economic and legal sciences, Professional field: 3. 3. Political sciences.

03/27/2023
Blagoevgrad

Signature:
Prof. Dr. Boris Manov